

POPISY ŘEČTINY A LATINY

Dionýsios Thrák (≈ 170–90 a.C.n.) : *Techné grammatiké* ; Apollónios Dyskolos (II a.D.) : *Peri antónymiás, Peri syndesmón, Peri epirrhématón, Peri syntaxeós* ; Ailios Héródiános (II a.D.) : *Peri monérús lexeós, Filetairos* ; Hésychios z Alexandrie (V) : *Synagógé pasón lexeón* ; Geórgios Choïroboskos (VII–VIII) : *Peri prosódiás* ; Fótios (≈ 820–891?) : *Lexikón synagógé* ; *Súda*, též *Suidas* (X) ; Manuél Moschopúlos (≈ 1265–1315) : *Erotémata grammatika*.

Dionýsios Thrák (hláskosloví a tvarosloví) a Apollónios Dyskolos (skladba) jsou jediné dochované řecké popisy řecké gramatiky, od Dyskolova syna Ailia Héródiána máme první dochované řecké slovníky, byť malého rozsahu. Nejstarší velký dochovaný řecký slovník je Hésychiův, máme však zprávy o mnoha dalších slovnících, a to jak z doby vlastního helénismu (III–I a.C.n.), tak druhé sofistiky (II–VI a.D.). Choïroboskovy přednášky, zapisované posluchači, uchovávají obsah jinak ztracené Héródiánovy práce *Katholiké prosódiá* ; jiné jeho přednášky komentují nedochované práce metrické a gramatické. Fótios a *Súda* jsou nejvýznamnější lexikografické práce byzantské (Fótios je v našem smyslu « čistě » lexikografický : své znalosti řecké literatury podal zvláště ve výpiscích a poznámkách označovaných co *Mýriobiblos* ; *Súda* je hybridně slovník jazykový i encyklopedie literárně-historická). Moschopúlov výklad řečtiny v otázkách a odpovědích sloužil v renesanci jako hlavní učebnice řečtiny.¹

Aelius Donatus (IV a.D.) : *Ars minor, Ars maior* ; Priscianus (VI a.D.) : *Institutio de arte grammatica* ; Isodorus Hispalensis (≈ 570–636) : *Origines siue Etymologiae*.

Donatus a Priscianus ztělesňují podání latiny pro antiku i předání latiny středověku a renesanci. Dále se dochovala tři různá díla se stejným názvem *Ars grammatica*, všechna tři kompilační, jež ve IV sepsali Flavius Sosipater Charisius, Diomedes a Dositheus (Dositheova *Ars* je určena pro Řeky učící se latině : latinský výklad je doprovázen ještě výkladem řeckým). Priscianova *Institutio*, sepsaná v Kónstantínopoli, je současná i analogická ke *Corpus iuris ciuillis* : představuje sumu jazykovou jako ona sumu právní ; sumou znalostí celého světa je pak – jen o trochu mladší – latinská encyklopedie Isidorova (v knize I se podrobně, byť bez paradigmát píše i o latině). Latinská lexikografie neměla historické štěstí : Marcus Verrius Flaccus, učitel Augustových vnuků, napsal obdivované *De uerborum significatu*, jež se nedochovalo, Sextus Pompeius Festus (II/III) z něho pořídil kriticko-polemický výtah o 20 knihách, dochovaný jen částečně, z Festa pak další, nyní již ne-kritický výtah pořídil Paulus Diaconus (VIII), historiograf Karla Velikého, jehož práce se jako první dochovala úplná ; od karolínské renesance byl Diaconus hlavním latinským slovníkem.

FILOSOFIE

Kánon «filosofie filologie» obsahuje tři texty, nad nimiž se kléruje věčně a zbytečně. Jsou to Platónův dialog *Kratylos*, I kniha Aristotelovy *Peri herméneiás* a celá jeho *Peri poiétikés*. Všechny tři je lépe vykázat jinam, do jejich vlastních souvislostí : sókratovská hra s rozumem se v *Kratylovi* dotkne uchopitelnosti jsoucna (skrže pojmenování i tak vůbec) ; aristotelské třídění jsoucna hypostazuje vztahy, jež jsou pro výklad fungování jazyka prostě neudržitelné.

Platón a Aristotelés dokládají, že řecký svět jejich doby znal a uznával jméno a sloveso co významuplné jednotky vyčlenitelné z řeči a dovedl se na ně podívat i jako na tema a réma výpovědi. Ammónios z Alexandrie (VI a.D.) ve svých aristotelských komentářích cítí povinnost vysvětlit, proč Aristotelés nemluví o dalších « částech řeči », jak je gramatika učí. Prý proto, že ony části jen spojují či modifikují jména a slovesa, z nichž je výpověď utvořena, aniž samy co zvláštního označují. Nedomnívejme se ovšem, že si to tak myslel sám Aristotelés, neřku-li Platón.

Daleko zajímavější je sledovat antickou filosofickou reflexi jazykového znaku, jíž se nám dostává nepřímou ve zprávách o stoicích (Sextos Empeirikos, Diogenés Láertios), přímo u svatého Augustina (*De magistro*).

¹ Moschopúlos byl vrstevníkem a přítelem Maxima Planúda (≈ 1255–1305), prvního Byzantince, který uměl pořádně latinsky a z latiny překládal (Caesara, Ovidia, Boéthia i Donatovu *Ars minor*), takže latinská (italská) renesance se učila řecky porovnáváním «svých» textů s jeho překlady. Týž Planúdes přivezl do Benátek velkou antologii řecké lyriky (cf. n.2).

Právě skutečnost, že řeckou filosofii známe ponejvíce z žánru zpětných polemik s velkými soubory textů, jež nemáme a neznáme, vytváří dojem, že řecká filosofie se zabývala tím a oním, mimo jiné též původem jazyka a jazykového pojmenování. Vyjde-li však z té jediné systematicky podané řecké filosofie, která se nám opravdu dochovala, z neoplatónismu (utřídil Plótinos, vydal Porfyrios), vidíme, že problémy jazyka se v ní fakticky neobjevují. Zajímavé je, že pokud se v té nahodile dochované řecké filosofické tradici vůbec polemizuje s gramatiky, zastupují protivnou, či probíranou stranu Dionýsios Thrák a Apollónios Dyskolos ; jiná jména se neobjevují.

FILOLOGIE

Řecká filologie je dítětem helénismu a rodnou sestrou vědy (jíž se souhrnně říkalo mathématika). Pěstovala se v hlavních centrech diadošských říší (Alexandrie, Pergamos, Antiochie) a na Sicílii (Syrákúsy). Autenticky se nám z ní zachovalo jen 5 zaumných básnických souborů : *Alexandra* připisovaná Lykofrónovi z Chalkidy, *Argonautika* Apollónia Rhodského, 6 hymnů od Kallimacha z Kyrény, což pokrývá Alexandrii, *Búkolika* Theokrita ze Syrákús, kam je zahrnuto i několik básní Moscha ze Syrákús a Bióna ze Smyrny, což vyčerpává Sicílii, *Anthologia*,² což je mnohonásobné byzantské přeuspořádání původně helénistických epigramů s přemnoha pozdějšími dodatky, stilově neodlišitelnými ; dále sem patří parodická *Batrachomyomachia*. Jinak z básnické tvorby helénských filologů známe jen jména, v nejlepším případě pak latinské ohlasy. Jediné helénistické dílo « filologické » dle našich představ je z ptolemajské Alexandrie *Techné grammatiké* Dionýsia Thráka (Apollónios z Alexandrie, zvaný Dyskolos, je o víc než 300 let mladší a patří již do jiného, post-helénistického světa tzv. druhé sofistiky). Další plody helénistické filologie jsou uchovány v byzantských souborech scholií (zvláště k Homérovi a Aristofanovi).

Římská filologie propojuje řeckou filologii helénistickou s řeckou filologií druhé sofistiky. Je dobře doložena v životopisech Suetoniových (*De grammaticis et rhetoribus*), špatně vlastními texty : dochoval se Catullus básník, nikoliv Catullus kritik ; z Varrónových *De lingua Latina libri XXV* se dochovaly neúplně knihy VI–X ; Caesarův spis *De analogia ad Ciceronem libri II* se nedochoval vůbec. Do římské filologie jistě patří i Cicerónovy práce o řečnictví, přestože autor je viděl v jiných souvislostech. Za tohoto stavu představuje shrnutí římské filologie Quintiliánova *Institutio oratoria* (XII knih) z I a.D. (zatímco římské gramatiky od Donáta po Prisciána jsou o mnoho set let mladší a patří do zcela jiného světa). Do římské filologie však patří i práce sepsané řecky : hlavní jsou *Peri tón archaión rhétorón* a *Peri syntheseós onomatón* od Dionýsia z Halikarnássu (docuit Romae 30–8 a.C.n.) ; důležité jsou též *Peri hypsús* (I/II a.D.?) a *Peri herméneías, ho esti peri fraseós* (I a.D.?) s autorstvím sice tradičně připisovaným, leč sporným (Dionýsios Halikarnáský vs. Kassios Longínos), či zho-la nemožným (Démétrios Faléřský).

RÉTORIKA

Corpus Aristotelicum : *Pros Alexandron* (apokryfní), *Techné rhétoriké* (autentické)

Corpus Ciceronianum : *Ad Herennium* (apokryfní), *De inuentione*, *De optimo genere oratorum*, *Topica*, *De oratore*, *Brutus*, *Orator*, *De partitione oratoria* (autentické)

Publius Cornelius Tacitus (≈ 55–≈ 120) : *Dialogus de oratoribus*

Víc se v žánru teoretického pojednání o rétorice (nikoliv tedy co vzorové rétorické texty) nedochovalo.

ANTICKÁ FILOSOFIE co korpus textů

² Známe ve dvou podobách : *Anthologia Planudea* (VII knih) a *Anthologia Palatina* (XV knih). Verše anthologie Planúdovy jsou z velké části obsaženy i ve Falcké ; ty, které nejsou, se k nynějším vydáním Falcké přidávají co kniha XVI pod názvem *Appendix Planudea*.

ŘECKÝ JAZYK – ŘECKÉ PÍSEMNICTVÍ

Rozdělení písemnictví na epigrafiku a literaturu – spolu s vyloučením ústní slovesnosti – jsme vyložili již dříve (orbis Graecus, lingua Latina). Stejně tak jsme už na jiných místech poukázali na pevné vazby mezi tematem a žánrem (fabulae Graecae). Připomeňme, že literaturou byla původně pouze poesie. Co se vůbec dochovalo v poetických žánrech epiky a dramatu (tragédie i kómedie), jsme shrnuli v přehledu mýtologickém. Antická lyrika bude modernímu čtenáři jistě bližší ve své podobě latinské. Z řecké máme – s výjimkou Pindara, Theognida a «homérských» hymnů – už jen zlomky archaických básníků (ze Stobaiovy čítanky a v citátech porůznu roztroušených) a pak zaumné helénisty spolu s obrovskou anthologií epigramů nejrůznějšího původu, dochovanou ve dvojí pozdně byzantské redakci.

Poiésis: tvorba. Prosa, sc. *oratio prorsa*: řeč volně vpřed se deroucí. O čem? Inu, o poznání.

1. Historická cesta: Hérodotos, Thúkýdidés & Hippokratés, Xenofón, Aristotelés & Theofrastos. Pak přijdou helénističtí filologové, literáti písíci – důsledně prosaicky – o literatuře.

Nauková prosa tíhne k poesii jako k vyjádření definitivnosti poznání: co je veršem, už není zpráva o vlastním přemýšlení, pozorování a sbírání poznatků, už je to sdělovanou, ba zjevovanou pravdou. Je výmluvné, když básník zbásňuje starší prosaické texty vědecké: tak Arátos ve svých *Fainomenech* «pouze» zbásnil prosaická *Fainomena* Eudoxa z Knidu, žáka Platónova, a Apollodóros z Athén ve své *Chroniké syntaxis* přepracovává jambickým trimetrem prosaický spis *Chronografiai* od Eratosthena. Proces se navíc může zacyklit, takže matematik Hipparchos se k Arátovým *Fainomenům* vyjadřuje v žánru filologického komentáře k básni.

Řecká historiografie, včetně své filologické a přírodovědné složky, plynule přechází z globálního světa helénistického do globálního světa římského: Polybios z Megapole [Peloponnésos], Poseidónios z Apameie [Sýrie; dílo nedochováno], Diodóros z Agyria [Sicílie], Dionýsios z Halikarnássu [Kárie], Appiános z Alexandrie [Egypt], Strabón z Amaseie [Pontos]...

2. Attické řečnictví a filosofie: v kontextu bytostně prosaického řečnictví nalézá Platón způsob jak (poprvé v řeckých dějinách) veřejně mluvit o filosofii (Sókratés co sofista).

Pro dobu helénistickou je nápadná díra v dochování filosofických textů (jedině Epikúros v latinském zbásnění Lucretiově). Řecké texty máme až z doby římské: Filón z Alexandrie, Epiktétos z Hierápole [Frygie; zaznamenán Arriánem z Níkodémie], Sextos Empeirikos, Diogenés Laértios, Plótinos (... a samozřejmě církevní otcové).

3. Matematická cesta: Eukleidés, Archimédés, Klaudios Ptolemaios...

4. Gramatická cesta: Dionýsios Thráx & Apollónios Dyskolos

5. Opuštění širšího filologicko-filosofického kontextu: praktické naukové texty (vojenství, stavitelství, lékařství & zvěrolékařství, etc.)

6. «Deviace» prosy: dobrodružný román